

UNIVERSITY OF HELSINKI

<https://helda.helsinki.fi>

Helda

Ateismi ja uskonottomuus

Sillfors, Mikko

2020

Sillfors, M 2020, Ateismi ja uskonottomuus. julkaisussa H Pesonen & T Sakaranaho (toim), Uskontotieteen ilmiöitä ja näkökulmia. Gaudeamus, Helsinki, Sivut 98-107.

<http://hdl.handle.net/10138/338849>

publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

Ateismi ja uskonnottomuus

Mikko Sillfors

Uskontotieteessä tutkitaan kaikenlaisia uskontoihin ja katsomuksiin liittyviä ilmiöitä. Siten myös maallistuminen, ateismi ja uskonnottomuus ovat otollisia uskontotieteen tutkimuskohteita. Ateismi ja uskonnottomuus ovat eri asioita, vaikka ne voivatkin osittain olla päällekkäisiä. Ateismilla tarkoitetaan jumalattomuutta ja ateistilla henkilöä, joka ei usko jumaliin. Uskonnottomuus puolestaan tarkoittaa uskontokuntaan kuulumattomuutta tai uskonnottomaksi identifioitumista. Uskonnottomuus onkin ateismia laajempi termi ja voi sisältää monenlaisista katsomuspohjista tulevia ihmisiä, kuten ateisteja, agnostikkoja tai välinpitämättömästi uskontoon suhtautuvia. Vain osa uskonnottomista on ateisteja, ja toisaalta kaikki ateistitkaan eivät ole uskonnottomia.

Yhä useammat länsimaalaiset – etenkin nuoremmassa ikäluokassa ja suurissa kaupungeissa – identifioituvat ateisteiksi tai uskonnottomiksi. Tietyissä maissa, kuten Tšekissä ja Australiassa, on mitattu olevan enemmän uskonnottomia kuin uskonnollisia ihmisiä.¹ Suomessakin uskonnottomaksi identifioituu 24 prosenttia ja ateistiksi 16 prosenttia ihmisistä.² Ateismin ja uskonnottomuuden yleistyminen länsimaissa ei kuitenkaan tarkoita sitä, että ihmisten henkiset tarpeet tai pyrkimykset vähenisivät. Esimerkiksi kyselytutkimuksissa yhä useampi vastaa olevansa ”henkinen muttei uskonnollinen”.³ Yleisesti ottaenkin länsimaaiset ihmiset toteuttavat henkisyytään muun muassa aiempaa yhdistelevämmin (tietyn yhden tradition sijaan), yksilöllisemmin (yhteisön sijaan), omia kokemuksia painottaen (uskonopin sijaan) ja maallistuneemmin (tuonpuoleisuuden sijaan).⁴

Tutkijat ovat myös alkaneet puhua sekulaarista tai ateistisesta henkisydestä. Siinä ydinajatus on, että moraalinen, merkityksellinen ja täysipainoinen henkinen elämä eivät edellytä uskontoa tai jumalautusta.⁵

ATEISMIN MERKITYS TUTKIMUSAIHEENA

Ateismi ja uskonnottomuus ovat uskontotieteellisesti monella tapaa mielenkiintoisia ilmiöitä. Ensinnäkin ateismi ja uskonnottomuus ovat länsimaissa yleistyneet ja saavat yhä enemmän näkyvyyttä. Niiden näkyvyyttä on lisännyt 2000-luvulla muun muassa uusateismiksi (*new atheism*) kutsuttu uskontokriittinen ilmiö. Ateismista myös kirjoitetaan sanomalehdissä aiempaa enemmän, ja se näkyy teemana vaikkapa kirjoissa, elokuvissa, dokumenteissa ja blogeissa. Ateistit ovat myös perustaneet Lentävän spagettihirviön kirkko -parodiauskonnon, joka on joissakin maissa hyväksytty viralliseksi uskonnoksi. Lisäksi on järjestetty massakokouksia, kuten Washingtonissa vuonna 2012 järjestetty ”uskonnottomien Woodstockiksi” kutsuttu *Reason Rally* -tapahtuma, johon osallistui tuhansia ateisteja ja uskonnottomia.⁶

Toiseksi, kulttuuritutkimuksellisesti ateismi ja uskonnottomuus ovat yhtä monimuotoisia ilmiöitä kuin teismi ja uskonnot. Esimerkiksi 1900-luvun kommunistimaiden ”pakotettu” ateismi oli hyvin erilaista kuin nykyinen länsimainen ateismi. Vaikkapa Neuvostoliiton valtio-ateismissä (totalitaristinen) valtio pyrki poliittisilla päätöksillä ja laeilla sekä tarvittaessa voimakeinoilla hävittämään uskonnon sekä tekemään ateismista virallisen näkökannan yhteiskunnassa. Sen sijaan moderneissa länsimaissa ateismi tai teismi on yksilön vapaasti valittavissa, eikä ateismiin monillakaan liity erityistä uskonnonvastaisuutta – he vain eivät usko jumaliin. Ateismi voi käytännössä ilmetä hyvin monin tavoin sekä sisältää erilaisia arvoja, asenteita ja toimintamalleja yksilöstä ja kulttuurista riippuen.⁷

Kolmanneksi, ateistit ja uskonnottomat ovat kiinnostavia tutkimuskohteita myös yhteiskunnallisessa ja henkisessä mielessä. Millaisia yhteisöjä he luovat? Millaisia rituaalisia rakenteita heillä esiintyy? Miten syvempiä elämänmerkityksiä etsitään? Mihin moraalit perustetaan? Millaisia mystisiä kokemuksia koetaan? Kaikki nämä ovat kiinnostavia uskontotieteellisiä kysymyksiä.

AIEMPI TUTKIMUS JA NYKYISIÄ LÄHESTYMISTAPOJA

Vaikka uskontososiologiaa on jo vuosikymmeniä hallinnut keskustelu maallistumisesta, tutkijoiden huomio on hämmästyttävän vähän suuntautunut itse uskonnottomiin ihmisiin ja ateisteihin. Tätä tutkimuksellista aukkoa on alettu kunnolla täyttää vasta viime aikoina, kun ateismista on tullut länsimaissa entistä näkyvämpää.

Ennen 2000-lukua ateismin tutkimus painottui enimmäkseen aatehistoriallisesti. Ateistisia tai naturalistisia (yliluonnollisen hylkääviä) koulukuntia tunnetaan noin 500 eaa. alkaen. Tällöin esimerkiksi Intiassa syntyi naturalistinen *cārvāka*-koulukunta, jonka mukaan kaikki olemassa oleva koostui luonnon aineellisista elementeistä, sekä ei-teistisiä uskontoja, kuten jainalaisuus ja buddhalaisuus. Samoihin aikoihin Kreikassa kehittyi luonnonilmiöihin pohjautuvia naturalistisia maailmanselitysmalleja, joita edusti muun muassa atomistinen epikurolaisuus. Kreikan Ateenassa alettiin tällöin myös käyttää termiä *atheos*, jumalaton.⁸ Reformaation jälkeen 1500-luvulla ateismista alettiin Euroopassa puhua uudelleen.⁹ Keskustelu voimistui edelleen valistusaikana, jolloin esimerkiksi Ranskassa tehtiin ensimmäiset voimakkaat ateistiset hyökkäykset uskontoa kohtaan.¹⁰

Ateistista ja naturalistista maailmankuvaa vahvistivat edelleen 1800-luvulla muun muassa darwinismi ja humanistiliikkeiden synty. Darwinismi antoi lajien kehitykselle ja monimuotoisuudelle luonnollisen selityksen ja oli näin vastine Jumalan olemassaoloa puolustavalle suunnitteluargumentille. Etenkin tiedepiireissä uskonto alettiin yhä enemmän nähdä tietämättömytenä, josta voitaisiin päästä eroon tieteellisen tiedon ja koulutuksen leviämisen myötä. Humanistiliikkeissä – joissa darwinismia yleisesti kannatettiin – tavoite oli sen sijaan poliittisempi: täysi uskonnonvapaus sekä kirkon ja valtion ero.¹¹ Globaaliksi ilmiöksi ateismin voidaan katsoa kuitenkin nousseen kommunismin levitessä 1900-luvulla.

Silti vasta 2000-luvulla tutkijat ovat alkaneet kunnolla vastata perustavampiin kysymyksiin, kuten siihen, mistä ateismi ylipäänsä johtuu ja miksi se tietyissä maissa yleistyy. Kognitiivisen uskontotieteen piirissä on esitetty, että ihmisen evoluutiossa kehittyneet lajityypilliset biologiset tekijät ainakin osittain selittävät teismin yleisyyden ihmiskunnassa. Tällaisia tekijöitä ovat muun muassa alttius etsiä tietoisia toimijoita luonnonilmiöiden takaa, kyky kuvitella toisten olentojen ajatuksia ja

tunteita (ns. mielen teoria), taipumus olettaa mieli ruumiista erilliseksi sekä alttius nähdä tarkoituksellisuutta ja ihmisenkaltaisuutta ilmiöissä.¹²

Tiettyjen persoonallisuustekijöiden on kuitenkin tutkimuksissa havaittu lisäävän ateismin todennäköisyyttä. Tällaisia ovat esimerkiksi yksilökeskeisyys, taipumus analyyttiseen ajatteluun ja auktoriteettiuskon vähyys.¹³ Tämänkaltaiset persoonallisuustekijät osaltaan antavat ymmärtää, että yksittäisiä ateisteja on voinut olla eri kulttuureissa yhtä kauan kuin ihmisellä on ollut kognitiivinen kyky uskoa jumaliin – eli todennäköisesti kymmeniä tuhansia vuosia.

Eniten ateismin ja uskonnottomuuden yleistymiseen vaikuttavat kuitenkin ympäristölliset ja sosiokulttuuriset tekijät. Ne selittävät, miksi joissakin kulttuureissa ateismista ja uskonnottomuudesta voi tulla yleisiäkin ilmiöitä, kuten länsimaissa on tapahtunut. Tällaisiksi tekijöiksi voidaan katsoa muun muassa (1) *vauraus ja turvallisuus*, jotka heikentävät motivoitumista turvaa antavaan jumalaan ja uskontoon, (2) *maallistuminen* ja siihen liittyvä uskonnon ja valtion ero, joka heikentää uskonnon näkyvyyttä ja siten vähentää uskonnon tarttumapintaa ihmisiin, (3) *yksilökeskeisten arvojen painottaminen*, joka ohjaa etsimään omachtoista elämäntapomusta valtauskonnon sijaan sekä (4) *tieteellinen koulutus*, joka antaa ilmiöille luonnollisia selityksiä.¹⁴

Tutkijat ovat myös alkaneet luokitella ateismin erilaisia ilmenemismuotoja muun muassa suhteessa uskontoon.¹⁵ Lisäksi viime vuosina on alettu tutkia ateistien ja uskonnottomien yhteisöidentiteetin rakentumista sekä ateistien henkisyttä.¹⁶

ATEISTTIEN USKONTOSUHTEEN MONIMUOTOISUUS

Julkinen uskontokriittisyys on länsimaissa 2000-luvulla merkittävästi voimistunut. Uskontokriittisyyden kasvua on ilmentänyt ja samalla voimistanut esimerkiksi uusateismi, joka on levinnyt lähinnä menestyskirjojen välityksellä. Näistä mainittakoon yhdysvaltalaisen neurotieteilijän Sam Harrisin *Uskon loppu* (2004) sekä brittiläisen evoluutiobiologin Richard Dawkinsin *Jumalharha* (2006). Harris keskittyy kuvaamaan erityisesti islamia väkivaltaisena ideologiana, kun taas Dawkins kärjistää taantumuksellisenä pitämänsä uskonnon ja edistyksellisen luonnontieteen välistä vastakkainasettelua. Uusateismin voidaankin katsoa syntyneen 2000-luvun alussa pitkälti vastineena uskontojen uuteen

(negatiiviseen) näkyvyyteen, kuten islamistisiin terrori-iskuihin ja yhdysvaltalaisen kristillisen fundamentalismin nousuun.¹⁷

Uusateististen kirjojen pääteemat liittyvät ensinnäkin filosofiseen ateismiin, jossa pyritään osoittamaan, että uskontojen yliluonnolliset metafysiset oletukset ovat järjettömiä ja virheellisiä. Uusateistien mukaan jumalia, sielua tai muita aineettomia olentoja ei yksinkertaisesti ole olemassa eikä universumilla ole mitään kaiken kattavaa tarkoitusta. Kaikkien ilmiöiden syyt ovat luonnollisia ja parhaiten ymmärrettävissä tieteen avulla. Esimerkiksi evoluutio ja luonnonvalinta selittävät eliöiden moninaisuuden, eikä mitään lajien luoja tarvita.¹⁸

Uusateistien tärkein pyrkimys liittyy kuitenkin käytännölliseen ateismiin, jossa pyritään osoittamaan, että (teistiset) uskonnot ovat haitallisia ihmiskunnalle. Uusateistit ajattelevat, että uskonnot edustavat moraalista takapajuisuutta uhrirituaaleineen, ympärileikkauksineen, ristiretkineen ja jihadisteineen. Uskonnot myös antavat välineet väkivaltaan ja maailmassa esiintyviin konflikteihin jakaessaan ihmiset ”meihin oikeauskoiisiin” ja ”muihin vääreuskoiisiin”. Siksi uskontojen merkitystä maailmassa tulisi vähentää. Järki ja tiede sen sijaan ovat ihmiskunnalle hyödyllisiä, ja niiden merkitystä pitäisi lisätä.¹⁹ Esimerkiksi Dawkins näkee uskonnon eräänlaisena mielen viruksena, jonka tuhoava leviäminen tulisi pysäyttää tieteen ja sivistyksen avulla.²⁰

Uusateistien mustavalkoinen poleemisuus on tuonut ateismille julkisuutta, mutta se on myös kääntänyt monet ateistit tai agnostikot uusateismia vastaan. Näiden arvostelijoiden mukaan uusateistien uskontoja halveksiva asenne kärjistää uskontokeskustelua ja saattaa kaikki ateistit huonoon valoon.²¹ Esimerkiksi yhdysvaltalainen Atheism Plus -liike ajaa uskontomyönteisempää ateismia. Liikettä kannattavat etenkin nuoret milleniaalit ateistit, jotka kannattavat monikulttuurisuutta, suvaitsevuuutta ja feminismiä. Heille Harrisin ja Dawkinsin kaltaiset uusateistit edustavat ylimielistä, patriarkaalista valkoista mieshegemoniaa ja seksistisiä, rasistisia ja islamofobisia asenteita. Ateistien tulisi uskontokritiikin sijaan keskittyä korjaamaan yhteiskunnallisia epäoikeudenmukaisuuksia sekä toteuttamaan ihmisoikeuksia ja tehdä tätä yhteistyössä uskonnollisten järjestöjen kanssa.²²

Samoin sveitsiläis-brittiläinen filosofi ja ateisti Alain de Botton tuo kirjassaan *Uskontoa ateisteille (Religion for Atheists, 2012)* uskonnot esiin pelkästään myönteisessä valossa. Hän korostaa, että uskonnot ovat aina omaksuneet kulttuurisesti ja yhteisöllisesti toimivia asioita, jotka

maallistunut yhteiskunta on hukkaamassa ja joille tulisi nyt luoda maalliset versiot. Esimerkiksi nyky-yhteiskunta on menettänyt avuliaisuutta ja merkitystä tuovan uskonnollisen yhteisöllisyyden, jonka tilalle on tullut säälimätön yksilön oman edun tavoittelu. Uudenlaista maallista yhteisöllisyyttä rakentaisi de Bottonin mukaan sekulaari uskonto sekä siihen kuuluvat maalliset instituutiot ja temppelit, joissa voitaisiin suorittaa ihmisiä yhdistäviä rituaaleja.²³

Nämä esimerkit havainnollistavat, että ateismi ja uskontokriittisyys ovat eri asioita ja että ateistit eivät käytännössä muodosta mitään yhtenäistä samanmielisten ryhmää. Ateistien välillä esiintyy paljonkin vastakkaisia ja kilpailevia kantoja esimerkiksi suhteessa uskontoon. Jotkut julkisuudessa esiintyvät ateistit ovat erittäin uskontokriittisiä, toiset taas erittäin uskontomyönteisiä, ja monet jotain näiden kahden ääripään väliltä.

JÄRJESTÄYTYNYT USKONNOTTOMUUS – HUMANISTIJÄRJESTÖT SUOMESSA

Suomessa uskonnottomuus ja valtakirkosta eroaminen mahdollistuivat virallisesti vasta uuden uskonnonvapauslain tullessa voimaan vuonna 1923. Maallistumista ajavat humanistiliikkeet alkoivat kuitenkin järjestäytyä länsimaissa jo 1800-luvun puolivälin tienoilla. Tunnettuja humanistisia järjestöjä ovat esimerkiksi Britanniassa National Secular Society (perustettu 1866) Yhdysvalloissa American Humanist Association (1941) sekä Suomessa Vapaa-ajattelijain liitto (1937) ja Suomen humanistiliitto (1968). Kahta viimeksi mainittua suomalaista järjestöä tarkastelen yhtenäisesti humanistijärjestöt-nimikkeen alla, koska niiden tavoitteet ovat pääosin samoja ja ne tekevät keskenään yhteistyötä.²⁴ Järjestöt esimerkiksi toteuttivat Suomessa yhdessä vuonna 2009 Britanniasta muualle maailmaan levinneen bussimainoskampanjan ”Jumalaa tuskin on olemassa. Lopeta siis murehtiminen ja nauti elämästä.”

Humanistijärjestöjen perusajatuksena on, että ihminen pystyy itse luomaan arvokkaan ja merkityksellisen elämän sekä toimivan yhteiskunnan ilman uskoa jumalaan ja muuhun yliluonnolliseen. Samoin ihminen kykenee järjen ja kokeellisen tieteen avulla saamaan yhä parempaa tietoa asioista ja näin muodostamaan totuudenmukaisemman maailmankuvan kuin uskonnot. Järjestöjen mukaan vakaumusten yhdenvertaisuus ei

Suomessa vieläkään aina toteudu, koska uskonnollisia yhdyskuntia ja kirkkoja suositaan valtiollisesti, mikä johtuu historiallisista syistä. Siksi järjestöjen yhteinen pyrkimys on edistää tieteellistä ymmärrystä sekä tukea sekularismia, uskonnottomuutta, ateismia, ihmisoikeuksia, ajattelunvapautta ja naturalistista etiikkaa.²⁵

Humanistijärjestöjä voidaankin pitää aktiivisina yhteiskunnallisina toimijoina. Esimerkiksi vapaa-ajattelijat ovat olleet keskeisesti mukana luomassa eroakirkosta.fi -palvelua, jonka kautta kirkosta oli toukokuussa 2020 eronnut jo noin 730 000 suomalaista.²⁶ Muita keskeisiä yhteiskunnallisia pyrkimyksiä ovat olleet valtionkirkkojärjestelmän purkaminen ja uskontokuntien verotusoikeuden poistaminen. Samoin on haluttu poistaa uskontokuntien erityisasema yhteiskunnallisiin tukiin ja uskononopetus kouluista sekä kumota Suomen laista vanhentuneiksi katsotut pykälät uskonrauhasta ja jumalanpilkasta. Myös uskonnottomien hautausmaiden perustaminen, uskonnottomien katsomusaineiden (elämäntietoa) saaminen kouluihin ja monenlainen julkaisutoiminta on kuulunut järjestöjen toimenkuvaan.²⁷

Lisäksi tärkeä osa humanistijärjestöjen toimintaa on uskonnottomien tapakulttuurin kehittäminen. Tarve vaikkapa tunnustuksettomille rituaaleille lisääntyy jatkuvasti uskonnottomuuden yleistyessä, ja esimerkiksi lasten kastaminen kirkon jäseniksi on vähentynyt merkittävästi. Uskonnottomille on kuitenkin olemassa vain vähän valmiita seremoniallisia kaavoja. Tätä puutetta korjaamaan humanistijärjestöt perustivat vuonna 1999 Pro-Seremoniat-palvelukeskuksen, joka tarjoaa neuvontaa sekä järjestää ihmiselämän käännekohtiin liittyviä uskonnottomia juhlia ja seremonioita. Pyrkimyksenä on järjestää vaikkapa nimiäiset, aikuistumisriitit, häät tai hautajaiset ilman uskonnollista sisältöä mutta silti juhlallisesti ja arvokkaasti. Tilaisuuksissa puhuja keskittyy yleisinhimillisiin asioihin, jotka ovat yhteisiä niin uskonnollisille kuin uskonnottomillekin ihmisille. Käytänteet voivat silti vaihdella seremonian tilaajan tarpeiden mukaan, koska mitään valmiita ”jumalanpalveluskaavaa” ei ole ja koska aineksia seremonioihin voidaan ammentaa mistä tahansa ihmiskunnan katsomusperinteestä.²⁸

ATEISTINEN HENKISYYS -KIRJAT JA SUNDAY ASSEMBLY

Henkisydestä (*spirituality*) on 2000-luvulla tullut uskonnontutkimuksessa tärkeä käsite, vaikka se merkitykseltään onkin samalla tapaa vaikeasti määritettävä kuin uskonto. Tutkijat viittaavat henkisyydellä yleensä yksilön ulottuvuuksiin, kuten mystisiin kokemuksiin tai merkityksellisyyden tunteen kasvattamiseen, kun taas uskonnolla viitataan enemmän teologisiin oppijärjestelmiin ja instituutioihin. Henkisyys ei myöskään katsota olevan yhtä tiukasti sidoksissa yliluonnolliseen uskomisen kanssa kuin uskonnon.²⁹

Ateismia ja henkisyyttä pidetään usein vastakkaisina asioina.³⁰ On kuitenkin olennaista huomata, että ateismi on vastapari nimenomaan teismille eli jumalaukselle eikä henkisyydelle tai uskonnolle. Siten ateistikin voi aivan hyvin olla henkinen tai uskonnollinen ihminen. Ateistisella henkisyydellä tarkoitan henkisyyttä, joka on avoimesti ateistista tai naturalistista. Sitä voidaan pitää laajemman ja länsimaissa jatkuvasti yleistyvän sekulaarin (uskonnottoman) henkisyysyden yhtenä alakategoriana.

Ateisteihin on historiassa kohdistunut paljon ennakkoluuloja, ja vielä nykyäänkin esimerkiksi Yhdysvalloissa ateistien ajatellaan usein olevan moraalittomia ja kykenemättömiä kokemaan kunnioittavaa ihmetystä (*awe*). Tutkimukset eivät kuitenkaan tue tällaisia näkemyksiä. Esimerkiksi erään tutkimuksen mukaan 71 prosenttia ateisteista on kokenut kunnioittavaa ihmetystä tai olleensa osa itseä suurempaa kokonaisuutta. Kokemuksia olivat aiheuttaneet muun muassa luonto, tiede, taide, ihmisten välinen yhteistyö ja urheilu. Ateistit eivät myöskään merkittävästi eroa uskonnollisista ihmisistä sosiaalisuudeltaan, myötätunnon kokemiseltaan, onnellisuudeltaan tai moraaliltaan, vaikkakin ateistien moraalipäätöksissä heijastuu enemmän persoonallisen etiikan ja järjen osuus.³¹

Samoin toisen tutkimuksen mukaan humanistijärjestöihin tai uskonnottomiin Facebook-ryhmiin kuulumisella on samankaltaisia myönteisiä terveysvaikutuksia kuin uskonnolliseen ryhmään kuulumisella. Ateisteilla elämän tarkoitusta antavan luojan tehtävää saattaa vain korvata luottamus tieteen, järjen ja vakaiden sosiopoliittisten instituutioiden kehittymiseen.³²

Ateistit ovat myös itse tuoneet henkisyyttään esiin kirjoissaan, kuten André Comte-Sponville teoksessaan *L'esprit de l'athéisme* (2006), J. K. Fausnight teoksessaan *Going Godless* (2010) ja Sam Harris teoksessaan *Herääminen* (2014). Näissä keskitytään siihen, miten ateisti voi elää

merkityksellistä ja hyvää elämää. Vaikutteita tähän otetaan myös uskonnoista mutta lähinnä buddhalaisuudesta ja mystiikasta, joissa yksilön oma kokemuksellisuus korostuu. Jumalaa ei ole olemassa, vaan viime kädessä on vain tämänpuoleinen aineellinen todellisuus, jonka yksilön mieli kokee nykyhetkessä. Ihminen itse kykenee lisäämään sisäistä rauhaansa, rakkautta ja harmoniaa sekä kokemaan ykseyskokemuksia esimerkiksi harjoittamalla meditaatiota sekä muilla, kullekin yksilölle sopivalla menetelmällä. Näin yksilö voi vähentää kärsimystä tuottavaa egoistisuutta sekä vastaavasti kasvattaa myötätuntoa ja auttamisenhalua, jotka tekevät hänet onnellisemmaksi ja samalla parantavat maailmaa.³³

Lisäksi on syntynyt ateistisia liikkeitä, joissa pyritään mallintamaan kristillisten kirkkojen hyviksi katsottuja piirteitä, kuten yhteisöllisyyttä ja ryhmätukea, mutta ilman uskoa jumaliin ja yliluonnolliseen. Näkyvin tällainen liike on vuonna 2013 Lontoossa perustettu Sunday Assembly, jossa Jumalan sijaan ylistetään elämää. Se on levinnyt nopeasti useisiin länsimaihin, ja sillä on globaalisti yli 70 keskusta. Liikkeen sunnuntai-sissa kokoontumisissa korostuu yhteisöllisyys ja tunteellisuus, ja ne voivat sisältää esimerkiksi yhteislaulua, puheita, tieteellisten teorioiden esittelyä ja meditaatiota. Toiminnasta välittyy pyrkimys luoda tarkoitusta elämään ja kasvattaa ihmisten ymmärrystä siitä, kuinka ihmeellistä ja arvokasta on ylipäänsä olla elossa kokevana olentona.³⁴

Sunday Assemblyn motto onkin ”Elä paremmin, auta useasti, ihmettele enemmän”. Aktiivisimmissa keskuksissa on 50–250 vakituista kävijää. Yleisimmin kävijät kuuluvat valkoiseen keskiluokkaan, ja iältään he ovat nuoria aikuisia tai keski-ikäisiä. Liikkeen laajempi tarkoitus on olla vaikuttava myönteinen ei-poliittinen voima maailmassa ja luoda myönteistä ateismikuvaa vastapainona uusateismille, jonka katsotaan kärjistävän uskonnollisten ja uskonnottomien välistä vastakkainasettelua. Liike kut-suukin kaikkia ihmisiä huomaansa maailmankuvasta riippumatta, ja sen tilaisuuksissa välitetään uskontokritiikin esittämistä.³⁵

Liikkeen saamasta julkisuudesta huolimatta syksyllä 2018 silti uutisoitiin, että globaalisti Sunday Assemblyn kokoontumisiin osallistuminen on vähentynyt aiemmasta kuukausittaisesta noin 5000 osallistujasta 3500 osallistujaan.³⁶ Tämä hiipuminen voi osaltaan kertoa siitä yhteisöllisyyden haasteesta, jonka eteen ateistiset liikkeet länsimaissa joutuvat, kun ne nykyisenä individualistisena aikana pyrkivät luomaan perinteisen kirkon kaltaisia ateistisen henkisyyden suuntauksia.

LOPUKSI

Ateismin ja uskonnottomuuden tutkimus on toden teolla käynnistynyt vasta viime vuosina, ja tuoreen tutkimusalueen teoriat ja käsitteistö ovat vasta kehittyneissä. Silti jo nyt voidaan havaita, että ateismi ja uskonnottomuus voivat ilmetä yhtä moninaisin tavoin kuin teismi ja uskonnollisuuskin ja että nämä vaikuttavat toisiinsa. Esimerkiksi ateistinen henkisyys yleistyy länsimaissa perinteisen kristinuskon vaikutuksen vähentyessä, mutta edellinen voi silti omaksua asioita jälkimmäiseltä, kuten Sunday Assembly lainatessaan toimintamallinsa kirkolta.

Ateismin ja uskonnottomuuden tutkiminen laajentaa uskontotieteen näköaloja tuodessaan esiin henkisyyttä sellaiselta ihmisyyden alueelta, jossa sitä ei aiemmin juuri ole huomioitu. Tutkimus voi itsessään myös hälventää nykyiselle keskustelukulttuurille tyyppillistä vastakkainasettelua ateistien ja teistien välillä. Aiheen tutkimus muun muassa osoittaa, että ateistien ja teistien käytännön toiminnassa ja henkisyyden toteuttamisessa voi olla paljonkin yhteisiä piirteitä – vaikka jumalien olemassaolosta oltaisiin perustavalla tavalla eri mieltä.

POHDITTAVAA

- Miksi kaikista eläinlajeista ilmeisesti vain ihminen uskoo jumaliin?
- Miksi ateismi ja uskonnottomuus ovat yleistyneet tietyissä kulttuuripiireissä?
- Miten ateistinen henkisyys mahdollisesti eroaa teistisestä uskonnollisuudesta?

12. Ks. Geertz 2010; 2013a; 2013b; Caldwell-Harris 2012; Kalkman 2013; Norenzayan & Gervais 2013.
13. Caldwell-Harris 2012.
14. Ks. Norenzayan & Gervais 2013; Caldwell-Harris 2012; Norenzayan 2013, 170–192.
15. Ks. esim. Silver 2013; Cliteur 2009; Vainio & Visala 2013.
16. Ks. esim. Galen 2015; Galen ym. 2015. – Ks. esim. Schnell & Keenan 2013; Sillfors & Ronikonmäki 2013; Sillfors 2017.
17. Ks. Zenk; Bullivant 2010; Taira 2015; Sillfors 2017, 74–75.
18. Harris 2004, 11–23; Stenger 2009, 160.
19. Harris 2004, 25–30; Stenger 2009, 14–15, 40–41, 59, 238–239, 244.
20. Ks. esim. Dawkins 2006, 205–228.
21. Ks. Sloan Wilson 2016; Atran 2006; Ruse 2009.
22. Amarasingam & Brewster 2017.
23. De Botton 2012.
24. Ks. Ylikoski 2017.
25. Ks. Ylikoski 2017.
26. Eroa kirkosta 2019.
27. Ks. Ylikoski 2017.
28. Ks. Pro-Seremoniat 2019.
29. Ks. Huss 2014; Selvan 2013.
30. Ks. Schnell & Keenan 2011; Caldwell-Harris ym. 2011. Myös käsiteparia ateistinen henkisyys on pidetty sisäisesti ristiriitaisena (Schnell & Keenan 2013, 102).
31. Caldwell-Harris ym. 2011.
32. Galen ym. 2015.
33. Ks. Comte-Sponville 2006; Fausnight 2010; Harris 2014.
34. Ks. Frost 2017; Sunday Assembly 2019.
35. Ks. Frost 2017; Sunday Assembly 2019.
36. Wikitribune 2018.

ATEISMI JA USKONNOTTOMUUS

1. WIN-Gallup International 2012.
2. Kirkon tutkimuskeskus 2016, 84.
3. Ks. esim. Bahan 2015; Popp-Baier 2010.
4. Ks. Frisk 2010.
5. Ks. esim. Schnell & Keenan 2013; Bahan 2015; Sillfors & Ronikonmäki 2013; Sillfors 2017.
6. Ks. Taira 2015; Sillfors 2017, 79–82.
7. Ks. Zuckerman 2007, 57–61; Zuckerman ym. 2016, 85–87; Sillfors 2017, 36–37.
8. Ks. Thrower 1980, 76–90; 2000, 21–45; Bremner 2007.
9. Wootton 1992.
10. Kors 1992.
11. Ks. Seppo 1991; Nash 2013.